

Dr. sc. Amir AHMETOVIĆ

JU Srednja medicinska škola Tuzla

E-mail: amir.ahmetovic1966@gmail.com

Pregledni rad/Review article

UDK/UDC:94:324:342.8(497.6)“1996/2018“

324:342.8(497.6)“1996/2018“

FENOMEN APSTINENCIJE U DEMOKRATSKIM IZBORIMA S OSVRTOM NA OPĆE IZBORE U BOSNI I HERCEGOVINI

Apstrakt: *Izborna apstinencija predstavlja svjesno i dobrovoljno odricanje od jednog izvornog političkog prava, od prava na biranje. Često se i sam čin apstinencije shvata kao neka vrsta izbora, kao izražavanje neslaganja sa političkim alternativama, kandidatima i strankama koje učestvuju na izborima. Apstinenciji je blizak pojam apolitičnosti, odnosno nezainteresiranosti i ravnodušnosti građana pojedinaca i grupa za politiku i učešće u političkom životu zajednice. U radu se analizira razlika između apstinencije na izborima i apolitičnosti i pokušava ukazati na problem sve veće apstinencije od glasanja na općim izborima u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini.*

Ključne riječi: *Izborna participacija, apstinencija, apolitičnost, opći izbori, izborni legitimitet.*

PHENOMENON OF ABSTINENCE IN DEMOCRATIC ELECTIONS WITH REFERENCE TO THE GENERAL ELECTIONS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: *Abstinance is a conscious and voluntary waiver of one original political right, the right to vote. Often, the very act of abstinance is understood as a kind of election, as an expression of disagreement with political alternatives, candidates and parties participating in the elections. Abstinance is close to the notion of apolitical, that is the disinterest and indifference of citizens, of individuals and groups to politics and participation in the political life of the community. The paper analyzes the difference between abstinance in elections and apoliticality and attempts to point to the problem of increasing abstinance from voting in general elections in post-Dayton Bosnia and Herzegovina.*

Key words: *Elective participation, abstinance, apolitical, general elections, election legitimacy.*

Uvod

Aktivno i pasivno biračko pravo, odnosno pravo da se bira i da se bude izabran, već više od jednog stoljeća, sa manje ili više ograničenja, su osnovna građanska i demokratska prava u Bosni i Hercegovini. „Izborna apstinencija često je predmet osude, naročito u okviru onih struja mišljenja koje visoko vrednuju aktivnu političku participaciju smatrajući je neizostavnim dijelom istinskog ljudskog života, najvišom građanskom vrlinom slobodnih ljudi... Osuđujući ton spram izborne apstinencije često je prisutan u bh javnosti, što je uočljivo kroz medijsko izvještavanje u predizbornom periodu, kao i kroz kampanje koje u cilju motivacije birača da izađu na izbore sprovode organizacije iz civilnog sektora. Izbori se najčešće predstavljaju kao mogućnost da kroz pravo da izaberemo nosioce vlasti unapređujemo demokratiju i institucije političkog sistema, dok se apstinencija posmatra kao neodgovornost građana, izraz njihove nezainteresiranosti, pasivnosti, neznanja i neinformiranosti, čime podržavaju status quo, odnosno onemogućavaju promjene i prosperitet, što je često sažeto u tvrdnji da se samo neizlaskom na izbore legitimiše dosadašnje negativno stanje“.¹

Analize fenomena apstinencije birača, od strane mnogih istraživača političkih procesa, su brojne i često krajnje kontradiktorne: od stava da se radi o simptomu krize i dekadencije masovne predstavničke demokratije, do suprotnih ocjena da je riječ o specifičnom dokazu njenog stabilnog funkcionisanja. Postoje ozbiljni argumenti koji idu u prilog i jednoj i drugoj kontradiktornoj tezi. Apstinencija je politički fenomen čija je analiza opterećena različitim, pa i divergentnim ideološkim interpretacijama iza kojih stoje suprotstavljena shvatanja o potrebi široke političke participacije. Unutar struje mišljenja koja politiku i političku djelatnost razumije kao opću, javnu stvar (*res publica*) ili najvišu građansku vrlinu slobodnih ljudi, apstinencija je predmet osude koja može ići i do preziranja, jer se smatra da ona čini građanina nedostojnim: lišava ga jednog od bitnih atributa civiliziranosti. Nasuprot tome, nisko vrednovanje učešća u politici i doživljaj politike kao sfere u kojoj preovlađuju nehumani i nemoralni odnosi, njihovo izjednačavanje sa zakulisnim nagodbama, nasiljem i korupcijom, opravdava i moralno utemeljuje apolitičnost i apstinenciju – uz izgovor da „politika nije za časne ljude“. Nastojeći da pojmovno odredi apstinenciju i apolitičnost, većina analitičara izbornih procesa polazi od stava da fenomen apolitičnosti obuhvata stanje svijesti, raspoloženja i ponašanja koja su obilježena ravnodušnošću i nezainteresovanošću za politiku i za učešće u političkom životu građanina kao pojedinaca ali često i čitavih socijalnih grupa.

Apolitičnost je dobrim dijelom izraz i rezultat nepostojanja elementarnih pretpostavki za bavljenje politikom: neraspolaganja dovoljnim kvantumom informacija, obrazovanja, materijalnog statusa i raspoloživog slobodnog vremena. Češće od drugih, apolitičnost karakteriše, pored nižih društvenih slojeva, i mlade,

¹ Srđan Puhalo, Nada Perišić, *Apstinenti u Bosni i Hercegovini*, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo 2013, 15.

zatim grupe izmještene iz tradicionalnog radnog odnosa, umjetnike i dio slobodnih profesija. Apolitičan građanin je pojedinac koji je svojom sviješću izvan politike. Njegova lična obilježja su politička neinformiranost i nespremnost za praćenje i razumijevanje političkih događaja. U užem pojmovnom smislu apolitičnost se može razumjeti i kao odsustvo želje građanina da shvati svijet političkih činjenica i da njima ovlada, kao i nespremnost da se izrazi politička volja i oblikuju lična politička uvjerenja. Apolitičnost bh građana, po pravilu, prate osjećanja lične nesigurnosti i odbijanje da se javno prezentira lični politički stav. Apolitični građani u Bosni i Hercegovini često imaju rezervisan stav i prema drugim oblicima socijalnog aktivizma, posebno ako u njima ne vide mogućnost realizovanja svojih neposrednih ličnih interesa.

Osnovna dilema je da li u slučaju situacione apolitičnosti riječ tek o prividu apolitičnosti, odnosno o svjesno izabranoj političkoj apstinenciji koja je latentno politički stav, a ne odsustvo stava. Praktično, ova dilema u empirijskim istraživanjima izborne participacije javlja se u obimu koji varira od 5% sve do 1/3, pa i više apolitičnih, pri čemu se apolitičnost sužava na one koji potpuno ignorišu politiku ili je pak proširuje i izjednačuje sa ukupnim udjelom izbornih apstinenata u biračkom tijelu. Relativno trajnu apolitičnost iskazuju pojedinci i grupe koje karakteriše odsustvo interesa i motiva za bavljenje politikom, zasnovano i na procjeni da politički aktivitet ne utiče na svakodnevni život i životne šanse. Mogućnost uzlazne socijalne mobilnosti, napredovanja i poboljšanja položaja se, prema tome, ne vidi kao rezultat učešća na izborima. Precizirajući ovaj stav Lipset polazi od hipoteze da „što je klasna struktura nekog društva otvorenija, radnička klasa je politički apatičnija; i obratno: tamo gde je društvo rigidnije stratifikovano, postoji veća vjerovatnoća da će niže klase razviti svoj snažan oblik političke aktivnosti“.² Za razliku od apolitičnog građanina koji je nezainteresovan za politiku i nema svoj politički stav, apstinent je politički informisan i zainteresovan član svoje zajednice, koji se svjesno odriče prava na političko učešće, prije svega korištenja prava na biranje. To je svjesno izabrana politička pasivnost kao dugotrajan politički stav, a ne odsustvo stava. „U slučaju idealne demokratije apstinenti ne bi ni postojali jer bi na izbore izlazili svi, i oni koji su zainteresovani za očuvanje trenutnog stanja, ali i oni koji nisu zadovoljni trenutnim stanjem i htjeli bi ga promijeniti. Pošto u praksi nije tako, u nauci se govori o *izornoj participaciji* i *izornoj orijentaciji*. Pod izbornom participacijom podrazumijevamo izbor pojedinca da izađe ili ne izađe na izbore, dok se izborna orijentacija odnosi na odluke birača da glasa za određenu političku partiju. Skoro po pravilu, najveći broj istraživanja se bavi izbornom orijentacijom, dok je mali broj istraživanja koja proučavaju izbornu participaciju i apstinenciju“.³

2 Seymour M. Lipset, *Politički čovek*, Rad, Beograd 1969, 254.

3 Srdan Puhalo, *Socio-psihološki profil glasača i apstinenata u Bosni i Hercegovini između Opštih izbora 2006. godine i Lokalnih izbora 2008. godine*, Art print, Banja Luka 2007, 77-82. (dalje: S. Puhalo, *Socio-psihološki profil glasača*).

Između ovih krajnosti nalaze se orijentacije „političkog realizma“ koje, manje ili više, konsekventno i otvoreno dijele stav da je unutar složenih i diferenciranih društava prostor efektivnog političkog odlučivanja rezervisan za profesionalnu političku elitu, odnosno nadmetanje političkih elita. Uloga masa u politici, čije pripadnike karakteriše navodna nedoraslost, nekompetentnost i nezainteresovanost, u najboljem slučaju svodi se na naknadnu, pretežno aklamativnu podršku liderima, odnosno na izbor između elita koje se nude na političkom tržištu (Šumpeter). U ovom slučaju naglašen stepen političke apatije, pa i apolitičnost smatraju se poželjnim za stabilno funkcionisanje demokratskih političkih institucija. Pored kognitivnih i stranačkih identifikacija pojedinaca, na obim apstinencije utiču, dakle, i širi kontekstualni, prije svega socijalnopolitički i normativno-institucionalni faktori i pretpostavke. Komparativno posmatrano, apstinencija je logično najmanja u zemljama u kojima je izlazak na izbore zakonska obaveza (norma koja propisuje sudjelovanje u izborima) ili je do skoro bila (Belgija, Grčka, Luksemburg, Liechtenstein, Peru, Australija).⁴ U nekim od ovih zemalja neizlazak na izbore se sankcioniše (skromnim) novčanim kaznama.⁵ U Grčkoj, međutim, postoji mogućnost da apstinent ne dobije pasoš ili vozačke isprave a u Belgiji može imati poteškoća pri zapošljavanju u državnoj službi. U Njemačkoj nema izborne obaveze. Budući da se u slobodnim izborima na birače ne smije vršiti nikakav pritisak, birači s pravom glasa moraju imati slobodu i ne izaći na izbore. Izborna obaveza bi, prema tome, protivriječila slobodi izbora.⁶

Na nivo izborne apstinencije, pored zakonskog regulisanja glasanja (obavezno ili ne), mogu uticati i druge karakteristike izbornog procesa poput vrste izbornog sistema, karaktera izborne liste (otvorena–zatvorena), načina biranja ili dana (vikend–radni dan) u kome se održavaju izbori, gužve na biračkim mjestima i slično.

Iz tih razloga jedno od pitanja na koje je ovaj rad imao namjeru da dobije odgovor bilo je: zašto raste broj apstinenta u Bosni i Hercegovini i kojim razlozima bh građani objašnjavaju svoje odustajanje od elementarnog građanskog prava.

4 Anđelko Milardović, *Izbori i izborni sustavi*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb 2003, 31. (dalje: A. Milardović, *Izbori i izborni sustavi*).

5 Obavezno glasanje - glasanje koje se temelji na zakonski propisanoj obavezi svih punoljetnih građana da sudjeluju u izborima. Proistječe iz pravno-političkog shvaćanja da biračko pravo nije samo osobno pravo nego i javna dužnost pojedinca koja se obavlja u interesu cjeline, te njezino ispunjavanje treba osigurati ustavom ili izbornim zakonom. Zagovornici obaveznog glasanja tvrde da je demokratski izabrana vlast legitimnija ako u izborima sudjeluje što više glasača, te da je dužnost svakog odgovornog građanina da sudjeluje u izboru svojih političkih predstavnika. Protivnici pak ističu da prisilno glasanje nije spojivo s demokratskim slobodama i pravima ljudi. No u osnovi zamisli o obaveznom glasanju zapravo je pragmatična nakana da se osigura i poveća sudjelovanje građana u izborima. Kako je glasanje propisano zakonom, ono je zakonska obaveza čije neispunjavanje podliježe sankcijama: novčanim kaznama, privremenim oduzimanjem aktivnog ili pasivnog prava glasa, zabranom pristupa određenim javnim službama, poteškoćama u dobivanju pasoša i vozačkih isprava, a u krajnjim slučajevima i zatvorskim kaznama. Preuzeto: www.izbori.hr/izbori/ip.nsf/WPDS/5946EB65ACB-5245BC1257427003814D1?open&1 (Pristup: 20.02.2015).

6 A. Milardović, *Izbori i izborni sustavi*, 31.

Naime, u sklopu ove kratke analize tražio se odgovor na pitanje da li je prihvatanje apstinencije *reakcija* građana, u smislu građanskog otpora, na nepovoljni doživljaj društvene i političke situacije u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini (u procesu tranzicije bh društva ka demokratiji i u situaciji kada jačaju i opstaju bh etnonacionalne stranke/pokreti).

Izborna apstinencija na općim izborima u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini

Činjenica je da se u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini kao i mnogim drugim formalno demokratskim društvima, ali i razvijenim demokratskim društvima, često dešava, da skoro polovina stanovništva sa pravom glasa - odriče korištenja aktivnog biračkog prava. To je počelo da izaziva pažnju i interes političkih analitičara. Visoka apstinencija u „složenim“ bh društvenim prilikama tegobne tranzicije ka demokratiji može govoriti i o „bolesti“ krhkih tranzicionih demokratskih institucija i rastućem jazu i nepovjerenju između političkih aktera i bh građana-glasača (vidi *Tabelu 1*).

Apstinencija od glasanja može biti dobrovoljna (kada građanin može, ali ne odlazi da glasa navodeći kao razlog apolitičnost ili svjesno apstiniranje od izbora) i prinudna. „Dobrovoljni apstineti se mogu grupisati u dvije velike grupe – jedna se konstituiše od apolitičnih, do politike nedospjelih građana, a drugu čine apstinenti u užem smislu, odnosno građani čiji je neizlazak na izbore baziran na svjesnom, formulisanom političkom stavu i odluci. ... Apstinencija kao svjesno izgrađeni stav i pozicija, ima svoje dvije velike osnovne grupe razloga u: 1) neadekvatnoj političkoj i izbornoj ponudi, i 2) razočaranosti odsustvom ključnih društvenih promjena... Najzad, u apstinenciju vodi i organizovani grupni bojkot izbora, bez obzira da li ga je pokrenula određena partija ili koalicija, odnosno etnička grupa“.⁷

Dva najčešća objektivna razloga prinudne apstinencije u Bosni i Hercegovini se mogu definisati kao administrativni propusti⁸ i funkcionalni razlozi: bolest, nepokretnost, neodložan posao, služenje zatvorske kazne, boravak van zemlje ili daleko od glasačkog mjesta u Bosni i Hercegovini (raseljene i izbjegle osobe), studiranje daleko od biračkog mjesta i sl. neki su od objektivnih razloga spriječenosti da se izađe na glasanje.⁹ I loši meteorološki uslovi, u kombinaciji sa

7 Zoran Stojiljković, *Partijski sistem Srbije*, Službeni glasnik, Beograd 2006, 309.

8 Ovoj grupi nedobrovoljnih apstinenata pripada i značajan procenat građana koji su propustima i kontraverznim odlukama izborne administracije vraćeni sa glasačkog mjesta, ispušteni ili pogrešno vođeni u biračkom spisku (npr. birački odbori nisu dozvoljavali glasanja bh građanima kojima je istekla važnost identifikacionih dokumenata, bez obzira što su podnijeli zahtjev za zamjenu istih - i za to pokazali adekvatnu potvrdu od općinskog CIPS ureda)...

9 Realne projekcije za Bosnu i Hercegovinu su da (bez prinudnih apstinenata, kojih je u postdejtonskom periodu više od milion, od kojih je najviše izbjeglih građana koji žive u dijaspori), realno izborno tijelo Bosni i Hercegovini, čini od 2,2 do 2,5 miliona birača, odnosno ono je manje od zvaničnog za 25-30%. Preostali nivo apstinencije čine dobrovoljni apstinenti čiji udio od izbora do izbora varira između 17% na „važnim i prelomnim izborima“ (npr. onim iz 1996. godine) i čak do oko 55% biračkog tijela, na „manje važnim“, pretežno lokalnim izborima (npr. lokalnim izborima 2004).

udaljenošću glasačkog mjesta i dugim redovima, često predstavljaju bh građanima razlog za (ne)izlazak na glasanje.

U Bosni i Hercegovini nisu malobrojni ni oni koji, izloženi unakrsnom pritisku (egzistencijalna pitanja sa jedne i nacionalna pitanja sa druge strane), konflikt lojalnosti bh konkurentnim političkim akterima rješavaju tako što uopće ne izađu na glasanje. Po jednim, u osnovi apstinencije bh građana je nepostojanje jasnih i usaglašenih stavova o tome šta se očekuje od političkih predstavnika (kod izbornih apstinenata), a po drugima to je neprepoznata adekvatna politička ponuda, odnosno pojavljivanje u izbornoj utrci većeg broja nedovoljno programski profilisanih stranaka (nastup stranaka bez kvalitetnih programa). Pri tome je relacija: *sveprisutna i dugotrajna politička i ekonomska kriza – politička anomija – apstinencija* višeznačna. Izborna apstinencija je, zbog dugotrajnosti bh krize, uslovljena i brojnim ličnim (prije svega kognitivnim karakteristikama), ali i njihovim odnosom prema širim društvenim (sociodemografska obilježja) i političkim (obim partijske identifikacije) razlozima. Njihova različita specifična težina i međuodnos predstavljaju pokazatelj karaktera odnosa u društvu.

Iz naredne tabele je vidljivo da je broj apstinenata u Bosni i Hercegovini, u apsolutnom iznosu, od 1996. do 2018. godine, stalno rastao. Na općim izborima 1996. godine nije učestvovalo oko 17% (ili više od 524.000) registriranih bh glasača (to su izbori na kojima je zabilježena maksimalna izlaznost bh građana). „Visoku izlaznost na prvim izborima poslije rata (oko 85%) treba uzeti kao atipičnu, zbog najmanje tri razloga. Prvi, zbog interesa većine građana da izlaskom na izbore daju podršku miru i uspostavljanju demokratskih institucija, drugi, zbog manipulacije tri nacionalne stranke, kojom su obezbijedile verifikaciju svoje gubitničke politike kao pobjedničke i treći, zbog nedostatka ozbiljne kontrole i vjerovatne manipulacije brojem izašlih. Problem izlaznosti na izbore u Bosni i Hercegovini treba dovesti u vezu i sa izbornom ponudom, u kojoj većina građana ne prepoznaje ili ne pronalazi one koji su spremni i sposobni da zastupaju njihov većinski ili opšti interes u institucijama vlasti“.¹⁰

	1996.	1998.	2000.	2002.	2006.	2010.	2014.	2018.
Broj registrovanih glasača za opće izbore u BiH	3.033.921	2.750.705	2.508.349	2.342.141	2.734.287	3.132.231	3.282.581	3.355.659
Broj glasača koji su glasali na općim izborima u BiH	2.509.915 (83%)	2.032.291 (74%)	1.616.313 (64,4%)	1.398.817 (55,5%)	1.512.387 (55,3%)	1.770.388 (56,5%)	1.788.083 (54,47%)	1.812.839 (54,02%)

10 Momir Dejanović, *Izbori u Bosni i Hercegovini 2006. i 2010. godine, obećanja, rezultati i imovina*, Doboj 2011, 48.

Broj glasača koji nisu glasali na općim izborima u BiH	524.006 (17%)	717.784 (26%)	892.036 (35,6%)	943.324 (44,5%)	1.221.900 (44,7%)	1.361.843 (43,5%)	1.494.498 (45.53%)	1.542.820 (45.98%)

Tabela 1. *Izborna participacija/apstinencija - Opći izbori u Bosni i Hercegovini u periodu 1996-2018.*¹¹

Sem na poslijeratnim izborima iz 1996, 1997. i 1998. godine¹² u svim narednim općim izborima u Bosni i Hercegovini „partija izbornih apstinenata“ predstavljala je, grupu brojniju od pristalica i glasača bilo koje bh stranke ili političke koalicije. Već na općim izborima 2000. godine broj apstinenata je narastao na više od 35% (ili oko 900.000), a 2018. broj apstinenata je narastao na više od 45% (ili više od 1,5 miliona građana sa pravom glasa).¹³ Komparativno posmatrano, oko 64% efektivnih birača koji su izašli na izbore 2000. godine, su još uvijek u domenu nadprosječne vrijednosti političke participacije. Ipak, analizom brojnih indikatora, trend opadajuće izborne participacije se jasno može očitati. Iz *Tabele 1.* se jasno vidi da, poslije izbora 2000. godine, od izbora do izbora raste izborna apstinencija. Bojkot izbora motivisan „etničkim čišćenjem“ i neravnopravnim uslovima izborne utakmice po entitetima je još jedan specifičan bh razlog za apstiniranje od izbora. Indirektnu potvrdu ove ocjene predstavljaju nalazi istraživanja koja pokazuju da se apstinenti u pogledu prihvatanja određenih političkih stavova i vrijednosti nalaze između pristalica političkih blokova. Pretpostavka je da će se, sa stabiliziranjem bh prilika i relaksiranjem društvenih tenzija, ovaj trend visoke izborne apstinencije i zadržati.

No, kada do ove tendencije dođe u uslovima nesmanjenih, krajnjih unutrašnjih i spoljnih napetosti i neizvjesnosti (poslije terorističkih napada u SAD-u ili krize sa afroazijskim izbjeglicama u Evropi), opravdano je pretpostaviti da se, u velikoj mjeri, radi o razočaranosti birača političkom (ne)zrelošću i ponašanjem

11 Podaci su preuzeti sa web stranice Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine (CIK BiH), www.izbori.ba (Pristup: 10.1.2020).

12 Nakon vrha izlaznosti dostignutog na prvim poslijeratnim izborima septembra 1996. godine, koji su bili uvod u odlazak sa vlasti Radovana Karadžića, izlaznost je na općim parlamentarnim izborima održanim 2000. godine, pala na oko 64% izašlih. Iako se, kada isključimo prinudne apstinate i objektivno onemogućene građane, radi o još uvijek solidnoj izlaznosti (približne dvije trećine birača), ipak se može govoriti o tendenciji stagnacije i pada. I dok su na izborima 2000-te uglavnom apstinirale nezadovoljne pristalice etnonacionalne bošnjačke opcije, na izborima održanim 2002. godine apstinenti su pristalice socijaldemokrata, a na izborima 2006. apstinenti se, po procjeni istraživača, ravnomjerno regrutuju iz oba politička bloka.

13 U Bosni i Hercegovini, sa izuzetkom ključnih izbora (prvih 1990. i „poslijeratnih“ iz 1996. i 1998) sve više do izražaja dolazi tendencija rastuće političke zasićenosti, apatije i izborne apstinencije. Nakon izrazite politizacije (čak i previše politizirane atmosfere) koja je pratila početke pluralizacije bh političkog prostora, normalna je pojava simptoma zasićenosti politikom i smanjenja interesa za učešće u političkom životu.

vladajućih stranaka i njihovih lidera. Sve manji stepen identifikacije sa strankama i opadajući rejting njihovih lidera (poslije smrti Franje Tuđmana, povlačenja sa političke scene Alije Izetbegovića i hapšenja Slobodana Miloševića), jasno govore o nezadovoljstvu (poslije odustajanja od političkih ciljeva iz 1990-ih) kao dominantnom razlogu rastuće političke apatije i izborne apstinencije u Bosni i Hercegovini.

Na općim izborima 2002. i 2006. godine broj onih koji nisu obavili svoju građansku dužnost dosegao je zabrinjavajućih, više od 44% registrovanih glasača. Rastuća izborna apstinencija u velikoj mjeri je uslovljena i taktičko-političkim pomjeranjima, pregrupisavanjima i podjelama unutar pojedinih stranaka i stranačkih koalicija i u Federaciji Bosni i Hercegovini i u Republici Srpskoj. Na jednoj strani, to jasno pokazuje da ni same stranke nemaju do kraja jasno razvijen politički profil i prepoznatljiv imidž u javnosti, odnosno da aktuelne partijske podjele i diferencijacije unutar bh stranaka imaju krajnje nestabilan i tek privremen karakter. Posljedično, to čak i upućenima i zainteresovanima za politiku otežava politički izbor.

Međutim, tekstovi iz medija koji govore o nemotiviranosti bh građana da izađu na bh izbore predstavljaju i *upozorenje* strankama koje se predstavljaju i nazivaju demokratskim da moraju svojim radom i rezultatima rada, a ne samo predizbornim obećanjima (koja uglavnom ne ispunjavaju), da motivišu građane da učestvuju na izborima time što će mnogo konkretnije objašnjavati šta će stvarno uraditi (ako njihovi predstavnici budu izabrani), a poslije izbora pokazati da se drže datih predizbornih obećanja. Ali ova upozorenja ne moraju da se odnose samo na političare koji su prokockali ranije šanse da osmisle proces demokratske tranzicije, već može da bude i poruka bh građanima da se bez kontrole vlasti ne može očekivati od njih da promovišu demokratsku politiku i zajedničko dobro, čega, izgleda, bh građani nisu dovoljno svjesni. Slično upozorenje proizlazi i iz poruke građana strankama multietničke orijentacije da građane koji ne izlaze na izbore ne plaše pobjedom nacionalista, jer bh građani smatraju da je takva mogućnost više rezultat loše stranačke politike građanskog i multietničkog bloka (npr. u mandatu 2010-2014. u Federaciji Bosni i Hercegovini), nego apstinencije demokratski orijentisanih bh građana. Mada u tim porukama ima istine, ipak se zapaža da bh građani nisu svjesni mogućih posljedica porasta snage etnonacionalnih stranaka, kada se uzme u obzir činjenica da su „etnonacionalni glasači” u Bosni i Hercegovini „disciplinovana vojska“ u kojoj ima relativno malo apstinenata, s jedne strane, a da, sa druge strane, osjećanje pojačanog razočaranja u građanske i socijaldemokratske snage dovodi do preliivanja glasača iz nekih građanskih partija u kontigent etnonacionalnih stranaka, dok se broj glasača za takozvani građanski blok dovodi u pitanje. Podatak da je bila manja apstinencija (u procentima) na izborima 2010. i da je, zahvaljujući tome, uslijedila pobjeda građanskog bloka, pokazuje da se, ipak, jedan broj građanski orijentisanih dotadašnjih apstinenata „uplašio“ moguće ponovljene pobjede etnonacionalista (u vrijeme svjetske finansijske krize),

potvrđujući, s druge strane, hipotezu političkih analitičara da veći broj apstinenata iz redova glasača koji su skloni etnonacionalnoj opciji ide na ruku građanskim strankama. I obrnuto.

Obim izborne apstinencije, prije svega, varira zavisno od procjene značaja izbora i (ne)izvjesnosti njihovog ishoda. Po pravilu, što se izbori procjenjuju značajnijim i presudnijim, odnosno što je veća neizvjesnost njihovog ishoda, to je manja izborna apstinencija. I obratno, unaprijed predvidiv, izvjestan ishod izbora, ili njihov ograničen značaj, povećavaju obim izborne apstinencije. Možemo zaključiti da je, u Bosni i Hercegovini i kada isključimo apolitične-vječite apstinente (npr. na izborima 1996. bilo ih je oko 17%), kao i standardni udio onih koji ili nisu u biračkim spiskovima, ili zaista objektivno ne mogu da izađu na izbore (raseljeni i izbjegli građani, njih oko 20-25%) da se pretpostavi da je još petina birača relativno trajno digla ruke od bh izbora. I to u situaciji kada politika i bukvalno režira naše živote više od 40% bh građana sa pravom glasa ne nalazi za shodno da izborima promjeni nešto u svojim životima. Apstinencija bi bila i veća kada bi se jedan broj, uglavnom starijih birača oslobodio straha od uvjerenja da se mora izaći na izbore, jer je to „dužnost i obaveza“ što je recidiv odgoja u jednostranačju (stariji članovi nekadašnje komunističke partije u Bosni i Hercegovini).

Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine i mnoge nevladine organizacije, su poslije izbora 2002. i 2006. godine pokušale animirati građane Bosne i Hercegovine sa pravom glasa da izađu na izbore 2010. godine. Mnogobrojne kampanje kao, naprimjer, „Zašto glasati za ženu“ te reklamni spotovi kojim se nastojalo afirmirati određene grupe, prvenstveno invalide i mlade ljude čiji je odziv dotad bio najslabiji, dali su ograničene rezultate. I pored svih tih apela i kampanja, na općim izborima 2010. godine, procenat apstinenata se samo neznatno smanjio u odnosu na prethodne izbore, ali zbog većeg broja registriranih građana – apsolutni broj apstinenata se ipak povećao (sa oko 1.222.000 na oko 1.362.000). Pokazalo se da stanje pasivnog političkog trpljenja i pozicija objekta politike, s druge strane, ne može da se izmjeni samo moralnim apelima, političkim informisanjem, kampanjama NVO i medijskom edukacijom bh građana. U slučaju Bosne i Hercegovine mora postojati čitav niz pretpostavki koje omogućavaju učinkovitu političku participaciju. To bi, prije svega, trebao ponuditi demokratski politički sistem koji podrazumijeva razvijenost, otvorenost i dostupnost mehanizama i kanala bh građanima za politički uticaj na bh političku elitu, kao i novoizgrađena odgovarajuća participativna politička kultura. Ipak, apstinencija, pa i apolitičnost je moguća i realno prisutna i u razvijenim demokratijama, ali bez demokratskih institucija i sadašnjim nivoom političke kulture građani u Bosni i Hercegovini su osuđeni na apstinenciju.

Prof. dr. Šemso Tucaković pojavu apstinencije objasnio je na sebi svojstven način: „Vladajuće stranke su u posljednjih petnaest godina učinile sve da narod dovedu u atmosferu defetizma, a to je stanje očaja i odsustva optimizma. Narodu treba vratiti taj optimizam i motivirati ga. Od kraja rata, pa i u ratu, radilo se na

tome da se narod na izvjestan način demobilizira, da ne misli i ne radi u svoju korist, već u korist drugog. To je utjecalo na ljude da počnu razmišljati na način da ne mogu ništa promijeniti, bilo da izađu ili ne izađu na izbore. Petnaest godina pojavljuju se isti ljudi, iste anomalije, iste deformacije. One snage koje su stvorile takvo stanje žele da ga i zadrže. Priče su iste, face iste, laži iste. Treba da se pojavi neka nova snaga, nosilac ideje koji će mobilizirati mase u kojoj će narod vidjeti neku perspektivu i onda će da se aktivira. Sadašnje snage učinile su sve da narod bude inertan¹⁴.

Sumirajući na kraju prethodne stavove možemo konstatovati da apstinencija nije jednoznačan fenomen koji se može apriori i olahko prihvatiti ili odbacivati i osuđivati. Bez obzira na to kako apstinenciju tumačimo i kakav stav prema njoj zauzimamo (da li je prinudna ili je, u manjoj ili većoj mjeri, stvar sopstvenog izbora bh glasača), nesporna je činjenica da apstinencija i izborni apstinenti nisu pošteđeni rizika da se, iako se ne bave politikom i ne miješaju se u nju, politika bavi njima i njihovim životima.

Nesporno je, međutim, da masovna izborna apstinencija u velikoj mjeri delegitimiše učesnike izbora, prije svega, poziciju izbornih pobjednika. Niko, sem krajnjih političkih pragmatičara i cinika neće moći da zanemari činjenicu da njegovu vlast podržava tek, recimo, četvrtina biračkog tijela (ili samo 17% bh biračkog tijela). Slaba je utjeha pritom da je još manje onih koji joj se, svojom iskazanom izbornom voljom, direktno suprostavljaju.

Na drugoj strani, ni masovan izlazak na izbore, sam po sebi, nije dokaz demokratskih odnosa u društvu. Plebiscitaran, gotovo stoprocentni izlazak na izbore u bivšim komunističkim i socijalističkim režimima ili u afro-azijskim diktaturama je dovoljno ilustrativan, i nije jedini, primjer „izbora bez izbora“.

Ne izaći na izbore je, takođe, pravo i akt volje građanina sa pravom glasa – njegov (demokratski) izbor. Često neizlazak na izbore u Bosni i Hercegovini nije znak odsustva političkog stava, već prije specifična poruka (opomena) upućena ključnim akterima politike i izbornog procesa u konkretnom društvu. Izbornu političku apstinenciju možemo odrediti kao svjestan, dobrovoljan čin odricanja od učestvovanja u procesima izbornog političkog odlučivanja. Dobrovoljnu izbornu apstinenciju treba jasno razlikovati od „prinudne izborne apstinencije“, u kojoj birači, neradom ili namjernim propustom izborne administracije, nisu na biračkim spiskovima, čime su, ne svojom voljom, spriječeni da ostvare svoje izbornu pravo.

Izborna apstinencija je posebno raširena u stabilnim društvima i situacijama, u kojima je često prisutno osjećanje ravnodušnosti prema politici. U njima po pravilu, i ne postoje ključne razlike među izbornim oponentima, pa veliki broj birača smatra da (ne)učestvovanjem na izborima neće bitnije izmjeniti, inače zadovoljavajuće, životne prilike. Istovremeno, apstinencija je velika i svuda gdje postoji masovno nepovjerenje prema političkim elitama, i rašireni osjećaj političke apatije i uvjerenje da se izlaskom na izbore ništa ne može izmjeniti.

14 Šemso Tucaković, *Global*, 24. septembra 2010, 28.

Ovakva situacija vodi u krajnje deprimirajuće socijalno i političko stanje koje, na kraju, rezultira beznađem. Nije vjerovatno da će pojedinci participirati u politici ako misle da će ishod događaja biti zadovoljavajući i bez njihovog učestvovanja. Uspostavljeni odnos dominantnih političkih snaga smatra se zadovoljavajućim, tako da ne pobuđuje ni minimalni sopstveni izborni angažman. Izlaznost od oko 50% na općim izborima 2006, 2010, 2014. i 2018. godine ne bi bila zabrinjavajuća da je Bosna i Hercegovina „funkcionalna“ i „normalna“ država, jer sličan prosjek imaju i mnoge evropske zemlje. No, razlika između Bosne i Hercegovine i Evrope je ta da u Bosni i Hercegovini građani bojkotiraju izbore radi sve lošijeg života, a u razvijenim demokratskim zemljama Zapada građani zbog neuporedivo boljeg životnog standarda nemaju potrebe za promjenama i zato apstiniraju.

U vezi sa izbornom apstinencijom na *Općim izborima 2006. godine u Bosni i Hercegovini* interesantno istraživanje su obavili prof. dr. Ivan Šijaković i sociolog i istraživač iz Banja Luke Puhalo Srđan. U vezi sa pomenutim istraživanjem,¹⁵ u dijelu rada pod nazivom „Birači i apstinenti“ prof. Šijaković piše: „Na Izbore 2006. u Bosni i Hercegovini izašlo je 56,4% birača. Može se reći da je to solidan izlazak birača, ali je već uočljiva i postojana grupa apstinenata od oko 40%, više u odnosu na prethodna dva izborna ciklusa. Starosna dob najvjernijih glasača je između 30. i 45. godine, dok su najčešći apstinenti u dobi između 18. i 29. godine života. Čak 69,8% apstinenata su mlađi od 45 godina. Ovo je pokazatelj da je politika ‘dosadna’, stereotipna, manje privlačna mladima i udaljena od njih, te da odluke o važnim pitanjima za život građana i uticaj u društvu donose oni za koje nisu glasali mladi ljudi. Ako pogledamo socijalni status, vidimo da među apstinentima ima 13,3% studenata i učenika, dok istih među biračima ima 7,7%, zatim 32,1% nezaposlenih među apstinentima naspram 22,3% među biračima. Takođe, među apstinentima je veći procenat onih koji imaju mjesečne prihode manje od 1.000 KM, nego što je slučaj među biračima. Penzioneri i zaposleni u državnim institucijama i javnim preduzećima su vjerni birači, dok je apstinenata nešto manje u tim kategorijama. (...) Značajno je i to da među apstinentima visok kriterij zauzima lider koji vodi stranku (27%), kao i obećanja koja daju u predizbornoj kampanji (16,3%)“.¹⁶

Prof. Šijaković uočava da su „pensioneri i zaposleni u državnim institucijama i javnim preduzećima vjerni birači“. Šta bi to moglo značiti u slučaju

¹⁵ „Upitnik na kome je baziran empirijski dio ovog istraživanja je obuhvatio 1.090 (72,7%) ispitanika koji su izašli na Izbore 2006. godine i 410 (27,3%) onih koji su apstinirali od tih izbora“.

¹⁶ Najbliže smo ocjeni da se u značajnom procentu slučajeva radilo o apstinenciji kao revoltu, izazvanom nezadovoljstvom što se, prema shvatanju građana Bosne i Hercegovine, nije nastavio proces reformi tj. nisu ispunjena obećanja u izbornim kampanjama: završetak privatizacije, reforma obrazovanja, ukidanje viza (sloboda kretanja), (ne)mogućnost zapošljavanja putem konkursa i sl, već se sve uočljivije ide smjerom koji bh društvo vraća unazad. O ovoj vrsti apstinencije, u najvećem broju slučajeva, može se govoriti kao o jednom *pasivnom otporu* ponuđenoj politici i koncepciji i praksi postdejtonske tranzicije (i privatizacije), kao vrsti upozorenja političarima da će apstinencija još više rasti ako nastave sa ovim krivudavim kursom u kojem su, prema osjećanjima bh građana, posebno mladih i najviše mobilnih (od 18 do 29 godina starosti), iznevjereni principi očekivanih reformi. Šire u: Ivan Šijaković, *Izbori i demokratija*, u: S. Puhalo, *Socio-psihološki profil glasača*, 68.

Bosne i Hercegovine? Ako u administraciji države Bosne i Hercegovine radi više od 70.000 budžetskih namještenika, sa njihovim užim i širim porodicama dolazimo do broja od oko 350.000 „sigurnih” potencijalnih glasača.¹⁷ Ako računamo i sa podatkom da se oko 30.000 kandidata i kandidatkinja bori na bh izborima da dođe na „državne jaslje“ a pretpostavimo da ih uže i šire porodice u tome podržavaju (mada znamo da i ovdje ima izuzetaka), dolazimo do broja od 150.000 potencijalnih birača kojima odgovara postojeći sistem i žele biti njegov dio.¹⁸

Kada se pojam apstinencije uzme u širem smislu, ne samo kao „izborna“ već i kao „politička apstinencija“, može se naslutiti i prizvuk *bjekstva od odgovornosti*, s obzirom da su bh građani prihvatili pasivni otpor, što se dokazuje njihovim opredjeljenjem za potpuno neangažiranje u tokovima razvoja u postdejtonskom periodu (mada su neki aktivno učestvovali u prvim demokratskim izborima 1990. godine).¹⁹ Ipak, odgovoru na to pitanje treba prići oprezno, jer razlozi koje bh građani navode za potpuno povlačenje, ne samo iz političkog života već i iz svih drugih društvenih aktivnosti, pokazuju da oni nisu demotivisani u pogledu „sudbine postdejtonske Bosne i Hercegovine“ već, naprotiv, da povlačenje rezultira iz emocionalnog stava – nezadovoljstva postojećim tokom razvoja koji vode postdejtonske vlasti, te se njihova odluka o apstinenciji može tumačiti i kao „građanska odgovornost“ da ne učestvuju u politici koja je iznevjerila predizborna obećanja (to je najeksplicitnije izraženo u stavu: „jedini izbor koji mi je ostao jeste da ne biram“, ili da „ne legitimišem takvu politiku“.²⁰ Ali, kao što je istaknuto i u

17 Kada tome dodamo i administraciju u njena dva entiteta (kantoni, gradovi, općine, javna preduzeća, javne ustanove i vanbudžetski fondovi), taj broj „sigurnih” potencijalnih glasača se može pomnožiti sa 3 ($3 \cdot 350.000 = 1.050.000$ potencijalnih glasača). Zašto bi budžetnije nešto mijenjale? Kada svi ostali žele da budu kao oni. San naših ljudi je raditi za firmu na budžetu. Ako se država i društvo poprave za sve njih više neće biti mjesta. Ode sve. Sigurna plata, kredit za auto i vikendicu, odijelo, status... Kraj svijeta. Njihovog.

18 Ako računamo i sa podatkom da u Bosni i Hercegovini djeluje između 150 i 190 stranaka i saberemo članstvo svih stranaka, dolazimo do novog velikog broja (ljudi koji žele da otmu svoj dio - budžeta). I tako, još puno brojeva. Stotine hiljada stanovnika Bosne i Hercegovine koji podržavaju i žele biti dio nepravednog sistema konstruisanog po „superhik“ matrici, tj. otmi od siromašnih da bi dao bogatima. Prosta, u ovom slučaju karikirana računica zbraja suviše onih koji direktno profitiraju od ludila u kojem žive građani Bosne i Hercegovine, da bi se bilo šta na bh izborima moglo značajno promijeniti. Vidi u: www.6yka.com/novost/28467/1001-razlog-zasto-necu-glasati.

19 Internet portali, uoči izbora, su puni poruka sličnih narednoj: „Nema se za koga glasati! Pa 20 godina oni nama pričaju istu priču! Kako na općinskim tako i na državnim izborima. Dvadeset godina oni nama pričaju kako će u neko selo da put asfaltiraju, kako će riješiti pitanje vodosnabdjevanja, kako će u selo dovući kontejnere i rasvjetu postaviti! 20 godina ista priča i da žalost bude veća u svakoj stranci je to predizborni program sa kojim izlaze na izbore. Hoće li neka stranka nešto novo smisliti, neki novi program pa s njim izaći na predizborni skup da bi mene lično mogla privući. Ja do sad ni kod jedne nisam vidio ništa novo i ne mislim da će biti. Zato neću izaći 7. oktobra, uštedjeću i vrijeme i živce, jer ako je moja dužnost da se odazovem na izbore valjda je i njihova dužnost da bar nešto ispune od onih silnih obećanja koja daju prije izbora. Dvadeset godina je previše laži i ‘mazanja očiju’ narodu. Gospodo draga ovi izbori će biti bez mene!“

20 „Svojevoljno ću se svrstati u grupu prezrenih, neodgovornih, onih koji ‘nisu ispunili svoju građansku dužnost’. Svjesno ću zanemariti ‘svoju budućnost, budućnost moje djece, bolje sutra i prekosutra, bitisanje i bitak’. Jedan moj prijatelj kaže, ‘sjediću na rešou ako treba’ ali neću da

ranijem tekstu, ne može se potpuno isključiti ni odsustvo lične odgovornosti, ako se prihvati stanovište da demokratski razvoj zavisi ne samo od oficijelne političke prakse, već i od aktivnosti i spremnosti građana da se uključe u taj proces, tegoban i bolan, u bh društvu koje je decenijama bilo pod autoritarnom vlašću. To zahtijeva mobilizaciju svih demokratskih resursa da bi se razvijali demokratski potencijali na prelazu u moderno građansko i demokratsko društvo i da bi se, što je moguće više, izbjegavale stranputice tranzicije u pokušajima konsolidacije demokratije.

Stoga, može se reći da rastuće nezadovoljstvo bh građana u pogledu pravca kojim ide Bosna i Hercegovina poslije potpisivanja *Dejtonskog mirovnog sporazuma* stoji u tijesnoj vezi sa rastućim brojem građana koji se odlučuju za izbornu, ali i političku apstinenciju, što potvrđuju i izjavama za medije koji su istraživali ovaj fenomen: „razočarani smo, čak ogorčeni, zbog neispunjenih predizbornih obećanja“, a od „priča za promjene u Bosni i Hercegovini“ nema ništa; ne vjerujem nikome i zato nemam šta da biram; ljudi su se umorili, jer izbori nisu vodili promjenama (česta glasanja su bila samo prelijevanje iz šupljeg u prazno); izlazak na izbore je gubljenje vremena, ništa ne može da se promjeni... Osnovna poruka glasi: izgubljena je vjera za budućnost i nema svrhe izlaziti na izbore... Gubljenje povjerenja u bh političke stranke, ali i u lidere bh političkih stranaka koje se predstavljaju i nazivaju demokratskim, zbog već iznijetih nesposobnosti (ili nedostatka volje) da rješavaju najvažnije probleme bh građana i bh društva u procesu tranzicije, motiviše građane da odustanu od svojih građanskih prava (kako u pogledu izlaska na izbore, tako i za lično angažovanje za promjene).²¹ Ali dosta bh građana doživljava glasanje samo kao biranje manjeg zla, tj. kao prinudno davanje glasa „multietničkim strankama“ da ne bi glasali za etnonacionalne stranke...

I sumnja u regularnost bh izbora se navedi kao čest razlog za apstinenciju.²² U nekoliko tekstova je kao razlog odustajanja od izbora, navedeno i da bh glasači ne vjeruju da će se njihov glas ispoštovati (to dosta govori o stepenu nepovjerenja građana u politiku takozvanih bh demokratskih snaga i u demokratske institucije, ali je povezano i sa nezadovoljstvom zbog načina formiranja i rada biračkih odbora i sa sumnjom da su izborni rezultati, posebno u udaljenim ruralnim sredinama, unaprijed određeni).

glasam za ovo što se nudi. Od sada, ne želim više da ‘od dva zla biram ono manje’. Radije, neću birati. S ponosom ću da nosim stigmatu i snosim sve posljedice moje neodgovorne odluke. Jer, svojim potpisom na biračkom spisku neću, još jednom, dati legitimitet cirkusu grabežljivaca u kojem živim već dugo. Odavno, od kako je ‘demokratije u demokratskoj Bosni i Hercegovini’, kod nas, kod mene, u Sarajevu“ Vidi: www.6yka.com/novost/28467/1001-razlog-zasto-necu-glasati. (Pristup: 8.2.2015).

21 O čemu govore iznijeti stavovi: „ne vidim ličnosti kojima bi vrijedelo ukazati povjerenje na izborima“; ljudima se ogadila politika i političari (a neki kažu: zato što nas lažu, ili što su nas prevarili); „ponašanje političara (njihove svađe) ubija svaku volju za glasanjem“; „ne vidim ni jednu jasnu ideju u politici i svi smo bezvoljni i vlada nezainteresovanost za izbore“; „nema nikog na političkoj sceni koji gleda na interese naroda, već samo rade za svoje interese“.

22 Izjave sa internet portala - ME: „Ne izlaskom na izbore listić koji je ‘namijenjen’ tebi ostaje prazan te se tako pruža prilika gospodi u biračkim odborima da glasaju umjesto tebe. Tvoj glas nije presudan, jer vlastima i godi da što manje ljudi izađe – ostaće im više nepopunjenih listića koje će oni iskoristiti kako njima odgovara. Zato, izađi pa bar ga pošaraj, poderi il’ nešto slično tako nećeš dopustiti nekome da tvoj listić iskoristi kako hoće“.

Često se kao razlog neizlaska na izbore (i neangažovanja) navodi da „ništa ne zavisi od nas“ (besmislenost izbora se objašnjava tvrdnjom da formalno izabrani predstavnici nisu i stvarni nosioci moći i vlasti, odnosno da iza njih stoje strani i domaći moćnici i pokrećući ih kao marionete u lutkarskom pozorištu).²³ A eksplicitno izražena želja da se distancira od postdejtonskog političkog kursa, koji iskazuje bh građanin riječima: „neću da glasam za gubitnike“ ili „neću da glasam za one koji sprovode lošu politiku“. Brojnu skupinu apstinenata čine građani kojima se ne dopada niko od izbornih pretendena na političke pozicije. Partije svojom nedosljednošću, nepoštivanjem datih (pretjeranih) izbornih obećanja, poništavanjem izborne volje građana, sklapanjem neočekivanih postizbornih koalicionih sporazuma (platformi) ili vođenjem prljavih kampanja, ne samo da nisu uspjele da vežu glasače za sebe i tako izgrade čvršću partijsku identifikaciju građana već su ih, na duži ili kraći rok, „uspješno“ udaljile od glasačkih kutija. Pritom je bitna i percepcija konkretnih kandidata na listama stranaka kao nestabilnih, političkih prevrtljivaca, sklonih korupciji i nepotizmu od strane iznevjerenih bh glasača.²⁴ I bojkot izbora može biti svjestan način da se utiče na izbore. Sve prisutniji razlog, svjesno birane apstinencije je odsustvo ključnih društvenih reformi, odnosno raširena nevjerica da politički akteri uopće imaju moć i sposobnost da sprovedu (tražene i obećane) promjene i riješe probleme vezane za (ne)funkcionisanje države, ostvarenje nacionalnih interesa ili, pak, ekonomski razvoj.

23 „Možda ste već umorni od ove teme, ali primjetio sam nešto što želim prokomentirati. Čini mi se da je broj ljudi i organizacija koje pozivaju na masovni izlazak na izbore puno veći od onih koji pozivaju na bojkot. Da je izlazak na izbore pozitivna stvar je gotovo nešto što se podrazumjeva. Stanimo trenutak na loptu. Uopće nije jasno samo po sebi zašto je izlazak na izbore objektivno dobra stvar, a još je manje jasno zašto je nagovaranje drugih na glasanje dobra stvar. Što društvo ima od velikog odziva? Ništa. (...) Što dobiva onaj ko nagovara druge na izlazak na izbore (ako pretpostavimo da ih ne nagovara i koju stranku da biraju)? Opet ništa. Odakle onda takva uvjerenost da izlazak na izbore treba podsticati i zašto to brojne organizacije i pojedinci rade?“ Vidi: <http://politika.com/tag/izlazak>. (Pristup: 30.6.2015).

24 „Evo i prilike za brojke. One su često, oslobađajuće. Kako da se žalim, da reagujem, jer stranka za koju sam glasao nije ispunila svoja obećanja? Da je, kao, ‘kaznim’ pa ne glasam idući put za njih? I tako, valjda, 190 puta po 4 godine koliko je stranaka registrovano u zemlji - 760 godina?! Ili 380, ako računamo da su izbori svake dvije godine. E zato mi ne pada na pamet da i jedan trenutak tog, ‘velikog’ dana potrošim kao ‘odgovoran’ građanin. Potvrđujući svojim potpisom na biračkom spisku da se slažem, i da sam odgovoran za još jedan četvorogodišnji pljačkaški pohod. Starih i novih ‘snaga’, njihovih pomagača iz sporta, kulture, nekulture, javnog, privatnog, vladinog, NVO ili kojeg već, da prostitute, sektora. Demokratija se već odavno ne brani na izborima, nego ispred svojih vrata, haustora, u parkovima i na trgovima. Svaki, a ne samo jedan dan. (...) Za kraj, iskoristiću sjajnu rečenicu mog poznanika, pisca, koju je nedavno izgovorio u jednom intervjuu: ‘Znam da je moj glas presudan, i baš zato neću izaći na izbore!’ Vidi: www.6yka.com/novost/28467/1001-razlog-zasto-necu-glasati. (Pristup: 8.2.2015).

Partija	Ukupno	Utemelj.	Neutem.	Konkr.	Nekon.	Ispunj.	Djel. isp.	Neispunj.
SDA	164	157	7	116	41	13	40	104
SNSD	75	69	6	28	41	2	23	44
HDZ	73	71	2	32	39	1	16	54
SBiH	16	16	0	13	3	0	4	12
HDZ 1990	39	37	2	10	27	2	15	20
Ukupno	367	350	17	199	151	18	98	234

Tabela 2. Predizborna obećanja data u 2006. godini - Istinomjer.²⁵

Nepostojanje pravne države i odsustvo vladavine zakona, ali i životne sigurnosti građana, teškoće u funkcionisanju demokratskih institucija, politička nestabilnost i odsustvo krivičnog gonjenja velikog broja moćnih pojedinaca osumnjičenih za korupciju i razne zloupotrebe, odvođe dio građana u rezignaciju, defetizam i rezultirajuću apstinenciju. Neostvarivanje ili nesvrshodan rad na definisanju i ostvarivanju nacionalnih interesa većinske nacionalne zajednice, naprimjer priključenje Republike Srpske Srbiji, odnosno, na drugoj strani, formiranje trećeg (hrvatskog) entiteta ili pitanje stvarne mjere zaštitenosti prava konstitutivnih naroda u „drugom” entitetu i manjinskih nacionalnih zajednica u cijeloj Bosni i Hercegovini, također predstavljaju moguće ozbiljne motive i razloge za neizlazak na izbore. Nizak životni standard, nezaposlenost, korupcija, mito i afere koje prate privatizaciju, uz sve restriktivnija prava i mogućnosti u oblasti državnog sistema socijalnog osiguranja i zaštite (penzije, zdravstvo, obrazovanje), također, pripadaju polju ozbiljnih razloga za neizlazak na izbore.²⁶

²⁵ *Istinomjer* je, pred početak izborne kampanje (avgust 2010) dao pregled (pred)izbornih programa i pregled dotadašnjeg rada na ispunjavanju datih obećanja političkih subjekata izabranih na Općim izborima 2006. godine. To je trebalo poslužiti bh građanima za ocjenu rada političkih stranaka/partija u vlasti i da se nasluti kako bi glasači mogli glasati na nastupajućim Općim izborima 2010. godine. „Pet vladajućih stranaka u Bosni i Hercegovini su ispunile samo 5% ili tek 18 od 367 obećanja uz pomoć kojih su 2006. godine došle na vlast. Ovo je rezultat istraživanja udruženja građana ‘Zašto ne?’. Ovo su samo neki od pokazatelja koliko su obećanja napisana u (pred)izbornim programima pet vladajućih političkih stranaka bila realna i izvodljiva, ali i koliko su ona koja su bila moguća - ispunjena. Preuzeto: www.istinomjer.ba (Pristup: 24.08.2010).

²⁶ Interesantno je i kako građani na internet portalima komentarišu svoje razloge za apstinenciju: «‘Glasanje je građanska obaveza! Dužnost!’, grme nekreativne državne kampanje. Nemoguće je pobjeći, sakriti se od ovih parola u vrijeme izbornih kampanja. Ni jedna ne govori o odgovornosti ‘odabranih, najboljih’ među nama. Glasao sam na svim izborima do sada. Bio odgovoran. Agitirao kod onih što nisu htjeli glasati. Ubjeđivao da je važno. Često, mijenjao njihovo mišljenje, argumentima. Ali argumenata ni za sebe više nemam. Svaki put su me izbori prevarili. Svašta dobro obećali a onda, razgrabili, podijelili, privatizirali, sredili sebi i svojim. Nije normalno vjerovati nekome ko te više puta prevario. Ili griješim? Mjesecima odbijaju da se dogovore o vladi. Krčme javni novac i resurse kao da su im babovina. Zemlja stoji, ljudi propadaju. Ispraznost, prosječnost, poslušnost postale su vrline. Drug mi pričao da je sreo poznanicu koja mu je otkrila univerzalnu istinu: ‘Danas ti je tako, moraš bit’ u stranci!’ Pametni su dole, poltroni i nezallice gore. Za to su odgovorni baš ti, koje smo proteklih ciklusa ‘demokratski’ izabirali. Materijalizam je osnovno mjerilo vrijednosti.

Bh političari ne žele da osiguraju ni bolje ekonomske uslove, odnosno ispunjavanje legislative i uvođenje evropskih standarda u zakonodavne okvire Bosne i Hercegovine (reformaska agenda). Time jasno kažnjavaju građane i na izvjestan način ih tjeraju da svoju budućnost traže u zemljama Evropske unije. Pritom nedostaje reakcija s druge strane, od građana Bosne i Hercegovine koji nisu u stanju da smognu hrabrosti i kazne političare u Bosni i Hercegovini, zbog 25 i više godina tapkanja u mjestu ili čak nazadovanja, ne samo u procesu integrisanja.

Kod mlađe populacije dominira nezadovoljstvo koje se pretvara u letargiju, prije svega, zbog toga što ne vide da se u postdejtonskom bh društvu događaju promjene koje bi potvrdile demokratski karakter tranzicije i to ih demotivše da lično učestvuju u tom procesu (uključujući i korištenje izbornog prava). S druge strane, stariji bh glasači, više ističu gubljenje povjerenja u političare koji nisu uspjeli da odgovore na osnovne potrebe stanovništva i da zaustave porast siromaštva i nezaposlenosti (zbog loše vođene privatizacije), zbog neuspješne ukupne ekonomske politike, kriminalizacije društva, samovolje državnih organa i sl. (a navode se i razlozi nacionalno intoniranih izraza nezadovoljstva: zbog „međunarodne zavjere protiv Republike Srpske“ ili zbog izručenja Hrvata *Tribunalu u Hagu*). Ova razlika u iskazivanju razloga za apstinenciju kod starijih ispitanika može se dovesti u vezu sa njihovom različitom političkom orijentacijom, u kojoj nije izražena jača usmjerenost na ključne probleme postdejtonskog bh društva, već, prije svega, na probleme svakodnevnog života.

Iz izbora u izbore se pokazuje da većina bh građana ostaje pri odluci da i dalje apstinira na bh izborima iz navedenih razloga, a manji broj izjavljuje da bi se odlučili da glasaju pod izvjesnim uslovima. Najčešće navođen uslov je i najmanje izgledan, naime: da se dogode radikalne promjene u bh politici koje bi povratile vjeru u mogućnost nastavka demokratskih reformi i evropskih integracija (kada bi se promjenio Ustav Bosne i Hercegovine i Izborni zakon Bosne i Hercegovine) a zatim slijedi traženje nove političke opcije, tj. dobrog izbora (kada bi došli novi ljudi na odgovorna mjesta, oni kojima se može vjerovati; ako bi prestale svađe između multietničkih građanskih stranaka i ako bi došlo do njihovog ujedinjenja, mada je većina bh građana izrazila sumnju u tu mogućnost)... Na osnovu analize stavova ispitanika, sa portala i iz printanih medija, o razlozima njihovih odluka da budu politički i izborni apstinenti može se zaključivati o kojoj vrsti (modelu) apstinencije se radi u slučaju bh građana.²⁷

Čini se da se može pouzdano tvrditi da najveći broj bh građana-apstinenata ne spada u grupu antipolitičke ili apolitičke apstinencije jer, kako istraživanja pokazuju, oni se ne opredjeljuju za apstinenciju zato što su „nezainteresovani za politiku“ (u širem smislu), budući da su (u analiziranim tekstovima u medijima) sa interesovanjem govorili o političkim pitanjima i da ih ona nisu ostavljala

Kič, nacionalizam, primitivizam, fašizam, nepravda, lopovluk postali su uzorita ponašanja. (...) I tako je već godinama» Vidi: www.6yka.com/novost/28467/-1001-razlog-zasto-necu-glasati. (Pristup: 8.2.2015).

27 Više u: S. Puhalo, *Socio-psihološki profil glasača*, 116-133.

ravnodušnim. Za bh građane, prije svega, iz populacije do 30 godina starosti, može se tvrditi da je njihova apstinencija često bila „svjesna *politička* odluka“, koja je ponekad implicitno izražena kao „poruka“ političarima da loše i nedovoljno rade i da je krajnje vrijeme da počnu da misle o onome šta rade i šta treba da rade, a eksplicitno, jasno naznačena kao nezadovoljstvo svojim položajem i ulogom u bh društvu ali i:

- a) političkim programima stranaka ili neizdiferenciranošću partijskih programa, u smislu „sve stranke su iste“ ili „ne znam za koga da glasam“;
- b) liderima i kadrovima u političkim strankama i kandidatima na konkretnim izbornim listama, ali i (diskriminatorskim) Izbornim zakonom Bosne i Hercegovine;
- c) političkom praksom imenovanja anonimnih ili kompromitovanih kadrova na značajne ministarske i direktorske pozicije (ali i zbog netransparentnosti, nepotizma ili vraćanja autoritarnih mehanizama u vršenju javne vlasti), i
- d) površnošću i sporošću sprovođenja nužno potrebnih reformi na putu ka EU i NATO integracijama i nedostatkom vizije za budućnost Bosne i Hercegovine...

Izborna participacija i legitimitet

Značajno je i pitanje u kojoj je mjeri bh politički sistem (koji se predstavlja kao demokratski) legitiman, odnosno ima dovoljno široku podršku građana, ako u izbornom procesu ne učestvuje skoro polovina građana Bosne i Hercegovine sa pravom glasa. „Potreba za legitimitetom uslov je svake vladavine, a postojanje legitimiteta znak je *dobre vladavine*“,²⁸ te je zbog toga pitanje o izbornom legitimitetu uvijek pitanje uvjerenja o dostojnosti političkih institucija i onih koji u njima vladaju.

U svakom se demokratskom ustavu nalazi, u ovom ili onom obliku, iskaz kako sva državna vlast proizilazi iz naroda i kako je narod nosilac suvereniteta. Iz toga proizilazi da je legitimna vlast samo vlast koja je izabrana slobodnom voljom i pristankom naroda, a zauzvrat vlast mora raditi u interesu opće dobrobiti. Demokratski legitimitet započinje u periodu Francuske revolucije, a utemeljitelj legitimiteta je Žan Žak Ruso. Legitimnost je najčešći idejni temelj vlasti. To je uvjerenje (jednog kruga ljudi) da je nečija prisila opravdana zato što se temelji na nekim vrijednostima. Obično se uzima da legitimitet predstavlja prihvaćenost zakona ili politike, tj. uvjerenost u njihovu ispravnost i dobrovoljno potčinjavanje. Legitimitet vlasti je garantovana kada građani dobrovoljno prihvataju zakone i pokoravaju im se, a zauzvrat dobijaju zaštitu svojih zakonom zagwarantovanih prava.

Posjedovanje legitimiteta označava da su vlast ili postojeći institucionalni aranžmani priznati i prihvaćeni od strane građana, jer nalaze da je u saglasnosti sa nekim moralnim i političkim principima kao što su sloboda, jednakost, ljudsko

²⁸ Milan Podunavac (ur), Legitimitet, *Enciklopedija političke kulture*, Beograd 1993, 593.

dostojanstvo, saglasnost, pravda, demokratija, vladavina prava i slično. Opće izbore 2018. godine u Bosni i Hercegovini je obilježio značajan porast broja političkih partija koje su propitivale legitimitet izbora na različite načine. Ovo odstupa od standardnih reakcija sa prethodnih izbora, gdje su svi naglašavali da postoje nepravilnosti, ali su u isto vrijeme svi proglašavali pobjede, kako bi na taj način ojačali svoje pozicije u procesu formiranja vlasti i podjele indirektnih pozicija. Osim toga, imamo slučajeve i korištenja mehanizama blokade institucija i nepriznavanja rezultata izbora. Ovakve slučajeve smo imali i nakon izbora 2010. godine, kada su predstavnici HDZ-a koristili mehanizme blokade kako bi blokirali prvo formiranje, a zatim i funkcionisanje vlasti. Isto je ponavljeno i nakon izbora 2018. godine, kada nakon izbornog dana ministri iz HDZ-a ne dolaze na sjednice Vijeća ministara, a od Predsjednika HDZ-a Čovića došle su najave i da će formiranje vlasti usloviti donošenjem novog izbornog zakona u skladu sa njegovim interesima.²⁹

„Izbori jesu jedan od univerzalno prihvaćenih principa legitimacije političkog vođstva i političkog sistema, ali ne i dovoljan, jer da bi politički sistem ostvario legitimitet mora biti efikasan i prihvatljiv za svoje građane s aspekta zadovoljavanja njihovih ekonomskih i drugih potreba.³⁰ Ukratko, princip legitimiteta implicira da pripadnici jedne političke zajednice prihvataju poredak iz uvjerenja u njegovu valjanost i opravdanost. Visok stepen siromaštva, nezaposlenosti i korupcije, da pomenemo samo neke od anomalija koje karakterišu današnju Bosnu i Hercegovinu, onemogućavaju pripisivanje valjanosti i opravdanosti postojećem političkom poretku. Veza između izborne apstinencije i ‘krize demokratije’, kao krize legitimiteta demokratskih institucija, izražena u smanjenom povjerenju građana u pravedan ishod njihovog funkcionisanja,³¹ značajno je istraživačko pitanje koje može voditi sveobuhvatnijem razumijevanju apstinencija kao članova jedne političke zajednice čija se odluka da ne izađu na izbore može interpretirati i kao opomena upućena političkim elitama kojom iskazuju svoje nezadovoljstvo i nepovjerenje. Umnožavanje ovakvih opomena u vidu masovne izborne apstinencije u velikoj mjeri delegitimise učesnike izbora, prije svega poziciju izbornog pobjednika,³² a ozbiljno shvaćena upitnost legitimnosti osvojene pozicije mogla bi da dovede do promjene u ponašanju izbornih pobjednika u smjeru veće odgovornosti spram interesa građana i odlučnosti u realizaciji neophodnih društvenih reformi“.³³

29 Više u: Tijana Cvjetičanin, Darko Brkan, Edis Fočo, *Procjena stanja u Bosni i Hercegovini u ispunjavanju političkih kriterijuma pri sticanju statusa kandidata za ulazak u EU*, Prvi dio: *Legitimitet i integritet izbora – neophodan korak ka evropskim vrijednostima*, Sarajevo, oktobar 2018, 31-32.

30 Štefica Deren-Antoljak, *Izbori i izborni sustavi, Društvena istraživanja*, časopis za opća društvena pitanja, God. I, br. 2, Zagreb 1992, 215-231.

31 Michal Sladeček, *Problem legitimnosti demokratije – Građanstvo, participacija, deliberativnost, Filozofija i društvo*, Vol. 17, br. 2, Beograd 2006, 123-134.

32 Zoran Stojiljković, *Izborna apstinencija, Politika i svakodnevni život (treći dio): Probuđene nade – izneverena očekivanja*, Beograd 2007, 82-91.

33 Srđan Puhalo, Neđa Perišić, *Apstinenti u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2013, 16-17.

Većinu apstinenata u Bosni i Hercegovini, po mišljenju istraživača čine oni koji imaju svijest o značaju i kakav-takav interes za politiku, ali kojima se, iz različitih razloga, ne dopadaju kandidati i partije koje učestvuju na izborima (takozvani „pozitivni“ apstinenti). Apstinencija „pozitivnih“ apstinenata je, često, posljedica nezadovoljstva kvalitetom političkog izbora – neprihvatljivom, ograničenom (ili nepreglednom ponudom istih ili sličnih sadržaja) na političkom tržištu. O ovoj pojavi (ponude neprihvatljivog i ograničenog) u sarajevskom časopisu *Global* pisao je i prof. dr. Vlasisavljević Ugo: „Nedavno je ugledni mostarski književnik Veselin Gatalo s pravom primjetio: izbori u Bosni i Hercegovini nemaju smisla dok god se ne riješi nacionalno pitanje. (...) izbori imaju smisla, ali samo kao izbori u kojima se opet pokušava riješiti nacionalno pitanje za svaki konstitutivni narod posebno. Čak se i građanska opcija sada otvoreno predstavlja kao najbolje rješenje najvažnijeg pitanja etnopolitike: nacionalnog pitanja! Tri pitanja, tri tabora, tri kolektivne pozicije! Ovo je utrka kandidata iz samo jedne nacije, samo što su upriličene tri trke istovremeno. Nikome druge trke nisu posebno zanimljive: ni učesnicima ni gledaocima. (...) Tako u Bosni i Hercegovini imamo odavno političku svakodnevicu u kojoj se natječu integralisti, separatisti i enklavisti. Zadivljujući nacionalni konsenzus postoji oko tih pozicija, što znači da je način rješavanja nacionalnog pitanja gotovo posve utanačen. Bošnjačka politika je integralistička, srpska separatistička (...), a hrvatska se klata između ultraseparatizma i autentičnog građanskog integralizma. Šta god da u svojim debatama pretresaju kandidati, oni se u stvari na tri pruge međusobno utrkuju ko će pokazati veću sposobnost u ostvarenju političkih ciljeva iz dane pozicije“.³⁴

Dakle, spisak „želja“ za promjene koje bi bh građane motivisale da prestanu da apstiniraju na izborima, a možda i u aktivnostima civilnog društva, očigledno je mnogo veći od onoga što bi aktuelne strukture bh vlasti mogle (i željele) da ispune. Mnogi apstinenti tvrde da su politički nezainteresovani, ali se često ispostavi da to samo znači da ti građani usko shvataju politiku, kao pripadnost strankama i stranačku borbu za vlast.³⁵ Većina dosadašnjih analiza (i istraživanja) su potvrdile da je depresija i letargija kod bh birača nastala (bar kada je u pitanju mlađa generacija) kao posljedica neispunjenih obećanja o demokratskim promjenama poslije poraza „građanskih stranaka“ 2002. godine (i 2014. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine) i kao rezultat saznanja da ni posle dvadeset godina postdejtonske tranzicije „nema nužno potrebnih reformi u Bosni i

34 Ugo Vlasisavljević, Izbori kao priprema za konačni obračun, *Global*, 24. septembra 2010, 29

35 Najčešće pojašnjenje predočava da sagovornici u medijima smatraju da ne mogu da se poistovjete ni sa jednom ponuđenom političkom opcijom. Ali, iracionalnost nekih izjava vidi se u tome što ispitanici kao razlog apstinencije navode da ne nalaze politiku koja će njima potpuno odgovarati; ili što postoji neizvjesnost da li će „taj kome dam glas zastupati moje interese“. To je ne samo nemoguć uslov, već potvrđuje mišljenje jednog broja ispitanika da su „građani sve više okrenuti isključivo sebi“. A o tome govori i kategorička izjava jednog broja ispitanika: „izlazak na izbore je moja privatna stvar“ ili „moje građansko pravo je da ne glasam“. U ovim izjavama se uočava i konfuzija u shvatanju odnosa privatnog i javnog interesa i neshvatanje da građanska prava (uključujući i pravo glasa) podrazumevaju i odgovornost i obavezu.

Hercegovini“, odnosno da je zastoj na putu evroatlanskih integracija sve veći. To je prouzrokovalo besperspektivnost i gubljenje nade u demokratsku budućnost Bosne i Hercegovine.³⁶ Ovo bi moralo biti ozbiljno upozorenje etničkim i multietničkim strankama koje su bile na vlasti i imale moć da odlučuju o tome kuda će dalje ići Bosnu i Hercegovinu, da u kreiranju političkih programa mislile kako da vrate vjeru građana u demokratsku i proevropsku perspektivu, ne samo zato da bi pridobili glasače, već, prije svega, da bi život u Bosni i Hercegovini učinili normalnijim i privlačnijim i spriječili depopulaciju i bjekstvo mladih iz zemlje.³⁷

Zaključak

Rezultati ovog rada predočavaju da u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini nije prevaziđena barijera između etnonacionalnog autoritarnog sistema (etnokratije) i modernog građanskog (demokratskog) društva, kako u ponašanju političkih elita (ne ispunjavanje predizbornih obećanja), tako i u ponašanju bh glasača koji još uvijek očekuju da nacionalno pitanje riješe vladajuće etnonacionalne strukture. Građani Bosne i Hercegovine najviše ističu, kao izraz nezadovoljstva, to što „nisu ispunjena *predizborna obećanja*“, a mnogo manje razmišljaju i govori o tome šta mogu sami uraditi da bi iskoristili preostale šanse za ispunjenje onoga što očekuju od bh (etno)demokratije i izbornih pobjednika (kroz oblike građanskog nezadovoljstva) ili promjene biračkih opcija.

Zbog ukupnog stanja u Bosni i Hercegovini (siromaštvo, korupcija, nesigurnost, nefunkcionalnost države i slično) bh birači često reaguju odlukom da ne izađu na izbore. Sa druge strane: razvoj i poboljšanje životnog standarda, bolje edukovanje građana (prije svega mladih o demokratskim vrijednostima), zatim, jasnije profilisanje stranaka i njihovo utemeljenje u konkretnim socijalnim grupama i, posebno, odgovornije ponašanje političkih elita, su neke od pretpostavki koje treba ispuniti da bi se smanjila apstinencija na budućim izborima.

36 Na osnovu dobijenih odgovora o političkoj i izbornoj apstinenciji u medijima moglo bi se govoriti sa više opravdanja o *generalnoj depresiji građana*, nego o depolitizaciji, što prati i izraženo osjećanje bespomoćnosti. Ali, jedan (manji) broj intervjuisanih građana nije potpuno digao ruke od svega, jer pored onoga što smatraju da je trebalo uraditi posle potpisivanja Dejtonskog sporazuma a nije urađeno, zbog čega je uslijedilo veliko nezadovoljstvo, oni ukazuju i na to šta bi se nužno moralo mijenjati, a kada je u pitanju apstinencija, rješenje vide u tome „da se političari osvijeste da gube glasače od onih od kojih se očekuje da mijenjaju RS“. Shvatanje da nije dovoljno samo kritikovati političare, već da je potrebno uputiti im i poruke šta bi morali da čine i da mijenjaju u odnosu na današnje stanje Bosne i Hercegovine, pokazuje da ih politika i te kako interesuje.

37 Razlozi i logika približavanja i udaljavanja političkih stranaka i koalicija (posebno u izbornom ciklusu 2010-2014) predstavlja za većinu glasača nerazrješivu enigmu. To mnoge glasače zbunjuje, obeshrabruje i dovodi do zaključka da među akterima politike i nema neke značajnije razlike, i da treba dići ruke od izlazaka na izbore. Pogotovu kada im stvari u životu stoje nepromjenjeno loše. Stvar dodatno komplikuje i potvrđena sumnja velikog broja birača da se pod ponuđenim političkim labelama (bh socijaldemokrata) skrivaju krajnje različita, često čak suprotan stvarni sadržaj (SDP u mandatu 2010-2014, SNSD u mandatu 2006-2014). Ali i bojazan i dokazana mogućnost da odabrana politička partija, nakon izbora, koalira sa suprotnom političkom opcijom.

Summary

The results of this paper suggest that in post-Dayton Bosnia and Herzegovina the barrier between the ethno-national authoritarian system (ethnocracy) and modern civil (democratic) society has not been overcome, both in the behavior of political elites (not fulfilling election promises) and in the behavior of Bosnian and Herzegovinian voters who still expect the national question to be resolved by governing ethno-national structures. The majority of Bosnian and Herzegovinian citizens point out, as an expression of dissatisfaction, that “the election promises have not been fulfilled”, much less think and talk about what they can do themselves to use the remaining chances to fulfill what they expect from Bosnian and Herzegovinian (ethno) democracy and electoral winners (through forms of civic dissatisfaction) or changing electoral options.

Due to the overall situation in Bosnia and Herzegovina (poverty, corruption, insecurity, dysfunction of the state and the like), Bosnian and Herzegovinian voters often respond by deciding not to vote. On the other hand: developing and improving living standards, better educating citizens (especially young people about democratic values), clearer profiling of parties and their establishment in specific social groups and, in particular, more responsible behavior of political elites, are some of the preconditions to be fulfilled to reduce abstinence in future elections.